

Ігор ГОРБАНЬ, Тарас ЛИСАЧУК

СУЧАСНИЙ СТАН ПОПУЛЯЦІЇ БЕРКУТА (*Aquila chrysaetos* L.) В УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТАХ

„Сумно, що наших птахів рік від року стає менше” (О. Грабар)

Протягом останнього півстоліття у науковій орнітологічній літературі відсутні відомості про особливості поширення, поведінки і розподілу мисливських та гніздових територій *Aquila chrysaetos* у межах української частини Карпат. У наведеній статті узагальнено вже існуючий матеріал і підбито підсумки нових досліджень авторів. Розглянуто питання чисельності, поширення, трофічних взаємозв'язків, можливі причини низької чисельності гніздової популяції у Східних Карпатах.

Серед орлів, що гніздуються на території України, *Aquila chrysaetos* L. належить до лише дендрофільних лісових орлів, до яких у нашій фауні можна віднести ще *A. clanga* Pallas і *A. pomarina* C. L. Brehm та *Hieraetus pennatus* Gmelin. У межах української частини Східних Карпат сучасні гніздові ареали *A. chrysaetos* та *A. pomarina* накладаються, але гострої трофічної конкуренції між цими видами не спостерігається. В Українських Карпатах *A. chrysaetos* є найрідкіснішим видом орлів, хоч донедавна його не вважали тут рідкісним [26]. Але вже у другій половині минулого століття цей вид зараховували до рідкісних орлів, які зникають і в Україні регулярно гніздуються лише в горах Карпат [20]. Тепер припускаємо, що, за загрозливим станом гніздових популяцій, *A. chrysaetos* залишається найрідкіснішим в Україні орлом, чисельність якого вища лише від зникаючого *A. nipalensis* Hodgson. У горах Центральної та Східної Європи ареал *A. chrysaetos* настільки мозаїчний [32], що його майбутнє виживання, без запровадження спеціальних природоохоронних програм, залишається під великим сумнівом. Крім того, згідно з природоохоронною класифікацією *A. chrysaetos* в Європі занесений до третьої пріоритетної категорії SPEC=3, що засвідчує високий степінь загрози виживанню даного виду на території континенту [47]. При аналізі стану біотопів, важливих для охорони птахів у Європі, встановлено, що саме для гірських лісів *A. chrysaetos* має важливий природоохоронний пріоритет (категорія C) [43] і стан його популяцій відображає екологічний стан гір-

ських лісових екосистем. У сучасних умовах ми повинні врахувати, що збереження гніздової популяції *A. chrysaetos* за допомогою природоохоронного законодавства є можливим в країнах з високим рівнем дотримання законодавства, але у країнах Східної Європи, зокрема Україні, така форма охорони виду є малоефективна.

Може бути, що чисельність гніздової популяції *A. chrysaetos* в українській частині Карпат була досить стабільна в першій половині ХХ століття і після Другої Світової війни, бо, згідно з експедиційними дослідженнями професора Ф. Страутмана [26], цей орел досить часто траплявся у долинах річок Закарпатської області. Водночас А. Грабар відзначив різке скорочення чисельності *A. chrysaetos* у горах Закарпатської області вже в першій половині минулого століття і головною причиною назвав нерозумне переслідування і часто пряме винищення хижих птахів, серед яких *A. chrysaetos* був найпопулярнішою здобиччю [8].

Після вибіркового опитування сільського населення у Карпатах ми й нині помічаємо, що ставлення до хижих птахів за останні 50 років суттєво не погіршилося і здебільшого люди вважають хижаків дуже небезпечними навколо своїх осель, підтримуючи для соколоподібних імідж шкідників. Традиція відстрілу денних хижих птахів укорінилася після масової акції винищення хижих птахів, що була дуже популярна в усій Східній Європі до 1960 року (юридично заборону відстрілу хижих птахів в Україні прийняли тільки в 1961 році). Очевидно, ця причина була дуже вагомою бо орли не мали необхідної охоронної підтримки від працівників лісового господарства і мисливців, які часом відстрілювали орлів у зимовий період. Наочним прикладом гострого переслідування *A. chrysaetos* у Карпатах є аналіз колекційного матеріалу Державного природознавчого музею НАНУ у Львові, де понад 50 відсотків орлів добуто саме в період зимового полювання, а загалом рано на весні та в осінньо-зимовий період у західних регіонах України добували понад 80 відсотків *A. chrysaetos* [27]. Досить регулярний відстріл орлів відбувався протягом кількох століть, навіть наприкінці 1800-х років до колекцій Музею імені Дзедушицьких у Львові часто щорічно потрапляло по 4—7 відстріляних птахів, а на кінець ХІХ століття у музеї зберігалося 53 експонати цих орлів [36, 27]. У Закарпатському краєзнавчому музеї в Ужгороді є 5 експонатів *A. chrysaetos* [2]. У багатьох мисливських будиночках, дирекціях лісництв, квартирах працівників лісового господарства є опудала *A. chrysaetos* та інших хижаків, відстріляних як недавно, так і багато років тому.

Оцінювання чисельності *A. chrysaetos* в Українських Карпатах є досить складне, бо потребує огляду дуже великої території важкодоступного ландшафту за короткий польовий сезон. В українській частині Карпат дані про чисельність *A. chrysaetos* тривалий час залишалися дискусійними, бо, з одного боку, цей орел завжди був доволі малочисельним, веде потаємний спосіб життя, та, крім того, спеціально його не досліджували. Спочатку фрагментарні фауністичні спостереження за цими птахами в Карпатах нами розпочато в 1983 році [9]. Для аналізу поширення та чисельності *A. chrysaetos* в Українських Карпатах використані також бази даних української орнітофауністичної комісії, картотеки Атласу гніздових птахів Львівської області, що складався за квадратами 10×10 км

протягом 1982—1986 років, та Атласу гніздових птахів західних областей України за квадратами 25×25 км [38], що проводився силами Українського орнітологічного товариства протягом 1982—1988 років (усі ці матеріали не публікувалися, але були використані при підготовці до опублікування Атласу гніздових птахів Європи [39]).

Порівняно з іншими європейськими гірськими країнами, до кінця 1970-х років тільки в Карпатах чисельність *A. chrysaetos* залишалася невідомою [41]. Головною причиною того було розмежування Карпат між чотирма сусідніми країнами і досить нерівномірне проведення наукових досліджень орнітофауни в кожній з них. Може бути, що саме тому ще в середині ХХ століття у сусідніх з нами країнах чисельність цього виду оцінювали значно меншою кількістю пар, ніж в останнє десятиліття. Наслідком збільшення чисельності могла бути поліпшена успішність гніздування з одного боку, а з іншого — детальніше обстеження території. Протягом 1940—1954 рр. чисельність гніздової популяції *A. chrysaetos* в Українських Карпатах, згідно з обліками А. Грабаря, оцінювалась у 10—11 пар [11, 12]. На початку ХХ століття чисельність оцінювалась у 25—30 пар, у 1970-х роках чисельність оцінювали не більше 6 пар, а в середині 1980-х уже не більше 3—4 пар [11]. Наприкінці 1980-х років тільки в Карпатах на гніздуванні припускалось 4—5 пар *A. chrysaetos* [15]. Аналіз наших досліджень дає можливість зробити висновок, що чисельність гніздової популяції в Українських Карпатах у 1970—1980 роки або була занижена, або помітно коливалась. Серед карпатських країн гніздові популяції *A. chrysaetos* тривалий час залишалися стабільними, тільки в Румунії деякий час спостерігався спад чисельності [47]. Узявши до уваги всі відомі гніздові ділянки, ми припускаємо, що протягом 1980—1995 років українська карпатська популяція сягала не менше 6—8 [46], але могло бути, що й 10—11 пар. Відмінності в оцінюванні чисельності гніздової популяції *A. chrysaetos* в українській частині Карпат пояснюються відсутністю спеціальних обліків гніздових ділянок. У Східних Бескидах гніздові території *A. chrysaetos* виявлено у Сколівському, Турківському, Старосамбірському районах [13], але постійні гніздові пари виявлено тільки в районах поблизу Державного кордону. Досить поверхові дані були одержані щодо окремих гніздових пар у Закарпатській області [14, 22, 28]. Деякий час панувала думка, що саме в горах Закарпаття *A. chrysaetos* гніздується найрегулярніше й, очевидно, є чисельніший, ніж в інших районах Українських Карпат [11, 12]. До останнього часу ця думка фактично не підтверджена і навіть на важливих для птахів природоохоронних територіях (ІВА № 27, № 115, № 187), що в Закарпатській та частково Івано-Франківській областях *A. chrysaetos* на гніздуванні не виявлений або досить рідкісний [21]. Навіть у Рахівському та Хустському районах Закарпатської області, де припускалася найбільша концентрація гніздових пар [12], цих птахів виявилось досить мало [28]. Може бути, що тільки в карпатських лісах у прикордонних районах з Польщею і Румунією, де фактори хвилювання тривалий час були найменші, залишилася справді стабільною смуга мозаїчного гніздового ареалу *A. chrysaetos* в Українських Карпатах. Скорочення гніздової популяції *A. chrysaetos* у Румунії, що межує з Чорногірським

хребтом на Закарпатті, підтверджує наше припущення, що доля закарпатських птахів в українській частині Карпат не настільки значна, як це припускали інші автори. Згідно з останнім дослідженням, чисельність відомих у Закарпатті беркутів оцінювалась до 3 пар [1]. Під час фауністичного обстеження регіонального ландшафтного парку „Стужиця” на кордоні із Словаччиною, що досить щільно покритий буковими та смереково-буковими лісами, а буферна зона має значні сільськогосподарські відкриті площі, протягом 1992—98 рр. *A. chrysaetos* на гніздуванні також не виявлений [18] і останні особини тут добували тільки в першій половині минулого століття [22]. Зі словацького боку на самому кордоні наявні 2 пари цього орла, більшість гніздових територій котрих розташовані на українській території (усне повідомлення Я. Корнана).

У польській частині Карпат чисельність *A. chrysaetos* також залишається низькою і на початок 1990-х років польська карпатська популяція оцінювалась в 3—6 гніздових пар, а дві пари виявлені на самому кордоні з Україною [48]. Саме ці пари були зареєстровані нами під час експедиції у червни-липні 1982 року на території закритих прикордонних зон Державного кордону колишньої УРСР та Польщі. До нині саме ці прикордонні території можна вважати найсприятливішими для гніздування *A. chrysaetos* в українській частині Карпат [37], але навіть тут за останнє десятиліття природний стан деревостанів помітно погіршився, що негативно відбивається на репродуктивних можливостях локальної популяції у Східних Бескидах. Тут особливо гостро стоїть питання про дотримання правил лісокористування, але фактично правила рубок у гірських лісах порушуються [23]. Очевидно, можна говорити про низьку чисельність *A. chrysaetos* у Карпатах загалом, бо і в Східній Словаччині здавна фіксувалася досить низька кількість гніздових пар [41, 45]. Досить незначною чисельність залишається і в межах польської частини Карпат [33, 46]. Незважаючи на те, що чисельність гніздових пар *A. chrysaetos* на території польської та української частини Карпат є низька, у межах Словаччини помітне поступове збільшення кількості гніздових пар і одночасно тут виявлена досить щільна гніздова популяція, що оцінюється до 60—80 пар [34, 42, 47]. Можливо, поступовий ріст чисельності *A. chrysaetos* у Словаччині може посприяти збільшенню щільності гніздових пар в українській частині Карпат, що було б важливо для підтримки і збереження карпатського біорозмаїття у нашій державі. Але такі сподівання можна здійснити реальними природоохоронними акціями, спрямованими на збереження зникаючої у нас реліктової популяції найбільшого лісового орла. Цьому процесу можуть сприяти зміни в сільському господарстві Карпатського регіону, бо в більшості адміністративних районів колишні колгоспні землі, що їх засівали зерновими чи іншими культурами, перетворені на луки. Саме такі біотопи є сприятливими для поліпшення кормової бази *A. chrysaetos*. Актуальними в цьому плані є захист тих незначних ділянок пралісів, що ще залишилися, а також створення і функціонування охоронних зон навколо гнізд *A. chrysaetos*, які добре зарекомендували себе в Польщі [33, 46].

Українська популяція *A. chrysaetos* заслуговує на спеціальну увагу, позаяк протягом багатьох століть ці орли в Передкарпатті та Карпатах гніздувалися лише на деревах, тоді як в Альпах чи Татрах — переважно

на скелях. При тому, що в *A. chrysaetos* у Карпатах необмежена вертикальна межа поширення, очевидно, ці орли гніздувалися на деревах через відсутність стрімких круч, урвищ і недоступних скель, а будь-які скелясті ділянки в цих горах інтенсивно відвідують туристи.

Карпатська популяція вважається осілою [12, 15]. Це підтверджують тривалі зимові спостереження і досить частий відстріл орлів, які зимують у Карпатах [28]. Ми припускаємо, що осіла поведінка *A. chrysaetos* пов'язана з наявністю у трофічних ланцюгах таких кормових жертв, як *Lepus europaeus* Pallas, *Tetraonidae*, які є типовими представниками фауни Українських Карпат. Однак чисельність названих видів у Карпатах за останнє століття помітно скоротилася, а деякі тетерукові в карпатських умовах практично зникають [19]. Значення куроподібних у трофічних ланцюгах *A. chrysaetos* в європейських країнах досить високе і, очевидно, відіграло історичну роль у формуванні ареалів цих видів. Наприклад, локальні гніздові ареали *A. chrysaetos* та *Lyrurus tetrrix* L. цілком збігаються в Альпах Австрії, Швейцарії, горах Словаччини, а також досить подібні з ареалом *Tetrao urogallus* L. [35, 44, 45]. У закритих лісових екосистемах *A. chrysaetos*, звичайно, не полюють, для них потрібні значні відкриті простори, що чергуються з ділянками пралісів, але такі ділянки протягом останнього століття і особливо в останні десятиліття інтенсивно експлуатують лісозаготівельні організації. Важливі для цього орла території гніздових біотопів досить часто експлуатують протягом гніздового періоду в лютому-квітні. Останніми роками нами виявлено багато випадків, коли лісозаготівельні роботи продовжуються протягом травня-липня. Таке інтенсивне навантаження на лісові екосистеми і надмірне збільшення факторів хвилювання призводить до покинення цих територій орлами і також їхніми потенційними жертвами — багатьма ссавцями та куриними птахами.

Погіршення кормової бази належить до вагомих причин скорочення чисельності *A. chrysaetos* і можливостей відтворення локальної гніздової популяції цього рідкісного виду [15, 29]. Згідно з твердженнями інших авторів, ця причина вважається найголовнішою за стосунком до скорочення чисельності гніздової популяції в українській частині Карпат [11]. Ми також схильні вважати, що саме погіршення кормової бази за останні півстоліття призвело до скорочення чисельності виду і труднощів у відтворенні локальної популяції. Однак погіршення кормової бази слід вважати наслідком інших довготривалих факторів, що спричинили погіршення стану лісових екосистем у Карпатах. Насамперед це суцільне вирубування пралісів, порушення структури насаджень, що мають важливе значення як для добування корму, так і для розміщення гнізда. Антропогенні причини є головним фактором хвилювання, що негативно впливає на заселення територій і розмноження *A. chrysaetos* [11].

Отже, до причин скорочення чисельності *A. chrysaetos* у Карпатах відносимо погіршення умов гніздових та кормових біотопів через загальну деградацію природних екосистем, насамперед через вирубування пралісів, інтенсивне господарське навантаження на лісові масиви, що донедавна ще залишалися придатними для гніздування орлів. Відомо, що інтенсивна експлуатація лісів в Українських Карпатах розпочалася тільки після прокладення через перевали перших залізничних ліній у 1870 році [25], а за

10 післявоєнних років у Карпатах було вирубано 25,3% лісів [3]. Як звичайно, щорічний обсяг лісокористування у цей період перевищував середній приріст у 1,8 раза [4]. Такі широкомасштабні лісгосподарські роботи, безперечно, негативно позначилися на чисельності популяцій рідкісних дендрофільних птахів. Негативний вплив на гніздові популяції *A. chrysaetos* в Європі за останні десятиліття помітно посилюється завдяки вдосконаленню лісозаготівельної техніки, що сприяло проведенню лісгосподарських робіт навіть у важкодоступних гірських урочищах. Лісгосподарські роботи ведуться протягом репродуктивного періоду, що перешкоджає відтворенню фауни і суттєво погіршує кормову базу багатьох хижих птахів, обмежує можливості їхнього гніздування. Наприклад, на території Бескид у Сколівському, Старосамбірському й Турківському районах Львівської області протягом квітня і першої декади травня 1999 року проводилися лісгосподарські роботи в найстаріших ялицевих та змішаних пралісах. Саме ці ділянки були придатні для гніздування *A. chrysaetos*, але сучасний їхній стан цілком змінений, а лісгосподарські роботи, що їх проводять протягом другої половини весни, відлякують хижаків. Можливо, це є головною причиною, що за наявності дорослих птахів відсутнє гніздування *A. chrysaetos* у Сколівських Бескидах [31].

На всій території Карпат спостерігається переважно несвідоме, або екологічно неграмотне винищення цього орла [11, 15]. Як звичайно, *A. chrysaetos*, особливо в осінньо-зимовий період, потрапляють під постріли мисливців, у капкани, що теж є порушенням природоохоронного законодавства [28]. Перелічені загрозливі фактори характерні для виду по всьому його гніздовому ареалу [10].

Відомо, що щільність гніздової популяції *A. chrysaetos* у Східних Карпатах є низька й до останнього часу практично не наводились дані про розміри гніздових ділянок та щільність гніздових пар [12, 14]. Щільність популяцій цього виду в Європі досліджена також недостатньо, але внаслідок останніх робіт в Альпах Швейцарії виявлено, що тут щільність досягає напевно найвищих показників і в середньому дорівнює 1,49 пари/100 кв. км [40]. У межах ареалу *A. chrysaetos* у Західній Палеарктиці гніздові території виду коливаються у межах від 50 кв. км до 625 кв. км для однієї гніздової пари. В Українських Карпатах щільність гніздових пар, очевидно, й тепер залишається найвищою у прикордонних районах, особливо на кордоні з Польщею та Румунією, де вона сягає максимального значення до 0,5—0,6 пари/100 кв. км, а на більшості інших територій Східних Карпат щільність гніздової популяції не вища 0,2 пари/100 кв. км. У багатьох гірських країнах до причин низької щільності гніздових пар *A. chrysaetos* відносять, насамперед недостатність кормових запасів, але в умовах Бескид і всієї частини Українських Карпат крім цих причин додаються надмірні фактори хвилювання, інтенсивне вирубування пралісів, насамперед ялицевих лісів, а також пряме переслідування дорослих орлів.

В умовах Карпат до гніздових біотопів *A. chrysaetos* передусім належать схили, вкриті ялицевими, смерековими та змішаними пралісами, що простягаються до субальпійських лук. Найчастіше для гніздування обираються віддалені від населених пунктів або важкодоступні лісові квартали з вузькими річковими долинами та потоками. Таких недоторканих місць у

Карпатах залишається усе менше й менше і тому однією з головних причин стрімкого зниження чисельності орлів на гніздуванні є деградація гніздових біотопів через скорочення площ високостовбурних лісів [15]. Аналізуючи відомі нам гніздові ділянки *A. chrysaetos* у Східних Besкидах і порівнюючи з картосхемою лісистості північно-східного макросхилу Українських Карпат [7], ми дійшли висновку, що орли заселяли тільки ті гірські ділянки, лісистість яких сягала 60—80 відсотків, а решта припадала на відкриті території. Тому, хоча *A. chrysaetos* і потрібні значні відкриті площі, усе ж пріоритетом для вибору місця для гнізда залишається критерій загальної лісистості ландшафту. Вважалось, що гірські біотопи змінюються значно повільніше від рівнинних, і, очевидно, двадцять років тому так і було, але нині погодитися з цим важко, бо відомо, що саме за останні 10 років відбулися широкомасштабні вирубки пралісів української частини Карпат, які могли б мати важливе значення для збереження та відтворення гніздової популяції *A. chrysaetos*. Антропогенна трансформація карпатських екосистем набула найбільших темпів за останні 50 років [7, 30] і відновити можливість збереження унікальних популяцій тварин, які зникають, стає дедалі складніше або й неможливо. Віддалені від передгір'я ділянки лісів порушені надмірними рубками, часто суцільними (мораторій на суцільні рубки в Карпатах був прийнятий тільки в 2000 році, хоча пропозиції про нього звучали ще в першій половині минулого століття [3]), а в структурі лісостанів частка навіть незначних за розміром ділянок пралісів є настільки малою, що *A. chrysaetos* практично не спроможні заховати своє гніздо. Мозаїчність і невеликі розміри старих ділянок ялицевих пралісів, що залишилися переважно на крутих схилах уздовж потоків, є головною причиною непридатності цих біотопів для гніздування *A. chrysaetos*. Іноді такі ділянки ще заселяють *Buteo buteo* та *A. pomarina*, але для *A. chrysaetos* такі площі недостатні для влаштування гнізда, і поява великих орлів у цих місцях відразу стає помітна.

Відомо, що найбільші площі буково-ялицево-смерекових та смерекових пралісів залишилися у приполонинних смугах окремих вершин Чорногори, Горган, Східних Besкид на площі всього 1,6—3,0 тис. га [30], тоді як загальна лісистість у передгір'ях ще становить 20,1%, а в гірських районах 53,5% [25]. Не дивно, що вже з кінця 1950 рр. *A. chrysaetos* у Східних Besкидах залишилися тільки біля Державного кордону між колишнім СРСР та Польщею. Цей кордон охоронявся державою, крім того, мав свою охоронну, так звану в'їзну зону і тим самим створювався своєрідний, але постійний заповідний режим без туристичного навантаження і з дуже обмеженим господарюванням у лісах. Найщільніше гніздування *A. chrysaetos* у прикордонних районах української частини Карпат підтверджується тривалими дослідженнями, що були опубліковані в Атласі гніздових птахів Європи [39]. Тільки після спрощення положення про прикордонну зону та зміни правил в'їзної зони збільшилися обсяги вирубування лісів уздовж Державного кордону, тому за останні 10—12 років і на цих прикордонних ділянках умови гніздування *A. chrysaetos* помітно погіршилися.

На основі проведених досліджень і узагальнень можна зробити висновок, що найстабільнішими районами гніздування *A. chrysaetos* у Східних Карпатах залишаються прикордонні райони Besкид, окремі пари, очевидно,

гніздуються у Рахівському, Тячівському, Хустському районах Закарпатської та Надвірнянському районі Івано-Франківської областей. Доказів гніздування у Чернівецькій області не маємо [12], але наявні спостереження серед гніздового періоду, навіть у час вигодовування пташенят [16, 24].

У Карпатському біосферному заповіднику *A. chrysaetos* кваліфікується як рідкісний залітний вид. Відсутність гніздування цього орла тут пояснюється невідповідністю структури лісостанів вимогам гніздування [5, 6]. Досить незначна кількість спостережень цих птахів зафіксована в багатьох інших великих природоохоронних територіях, зокрема на території Карпатського національного парку, національного парку „Синевир“, національного парку „Сколівські Бескиди“ [13], але гніздування *A. chrysaetos* в них у даний час не виявлено. В літературі наводяться протилежні відомості стосовно значення Карпатського заповідника для гніздування цього орла [15, 17]. На території заповідника гніздування цього виду не виявлене, а існують тільки випадки зальотів у пошуках корму [15]. Пояснити це явище нескладно, бо найбільш збережені ділянки Карпатського заповідника переважно є суцільними лісовими масивами з дуже низькою мозаїкою ландшафту, а, як відомо, такі біотопи несприятливі для *A. chrysaetos* і водночас багатьох його потенційних жертв, зокрема для *Lepus europaeus*, *Capreolus capreolus*. Тому, розглядаючи значення існуючої мережі природно-заповідного фонду країни для збереження гніздової популяції *A. chrysaetos* у Карпатах, ми дійшли висновку, що вона не забезпечує активного збереження даного виду, а очевидна більшість гніздових територій чи гнізд зафіксована не на заповідних територіях і тому потребує термінової охорони. Для того треба здійснити програму створення мережі діючих захисних зон навколо гнізд *A. chrysaetos* або створити мікрозаказники, навіть на незначних ділянках пралісів із наявністю старих дерев, придатних для розміщення гнізда цих реліктових орлів. Тільки термінові активні дії подібного характеру можуть сприяти збереженню популяції *A. chrysaetos* в українській частині Карпат.

Є очевидним той факт, що стан і перспективи локальної східно-бескидської популяції *A. chrysaetos* погіршився і без застосування спеціальних природоохоронних заходів цей вид практично приречений на вимирання і в досить короткі терміни. В даний час ми фіксуємо три пари орлів, які мають гострий дефіцит для вибору гніздових ділянок і низьке кормове забезпечення. Навіть у випадку будівництва гнізда окремі пари птахів неспроможні забезпечити успішне вигодовування потомства.

До заходів активної охорони належить підгодівля осілих пар орлів на постійних територіях в умовах багатосніжних зим, влаштування штучних гніздових платформ у разі гострого дефіциту старих дерев, придатних для самостійного влаштування парами орлів, які зимують.

Вид *A. chrysaetos* занесений до першого і другого видань національної Червоної книги і, хоча літературні відомості свідчили про його низьку чисельність, він був віднесений тільки до третьої категорії — „вразливі види“. Нині є вельми актуальним переглянути існуючий статус цього виду й обґрунтувати внесення його до категорії „види, що зникають“, нового видання Червоної книги України, підготовка якого вже розпочата.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баренблат М., Бондар В. Про рідкісних птахів Закарпаття // Екологічні аспекти охорони птахів. Матеріали VII наради орнітологів Західної України, 4—7 лют. 1999 р., м. Івано-Франківськ. Львів, 1999. С. 8—11.
2. Бондар В. В. Аналіз колекції хижих птахів Закарпатського краєзнавчого музею // Тези доповідей 49-ї наук. конф., присв. 50-річчю біол. ф-ту УжДУ // Вісн. УжДУ. Сер. біол. Ужгород, 1995. С. 26—27.
3. Воронай Л. І., Куниця М. О. Українські Карпати. Фізико-географічний нарис. К.: Рад. шк. 1966. 168 с.
4. Генсірук С. А., Нижник М. С. Географія лісових ресурсів України. Львів: Світ, 1995. 122 с.
5. Годованець Б. Й., Грищенко В. М., Скільський І. В. До поширення деяких рідкісних видів тварин Чорногірського масиву Українських Карпат // Проблеми охорони видів фауни і флори, занесених до Червоної книги України. Миколаїв, 1992. С. 45.
6. Годованець Б. Й. Сучасний стан фауни птахів Карпатського біосферного заповідника // Заповідна справа в Україні. 1996. Т. 2. С. 36—41.
7. Голубець М. А. Екологічна ситуація на північно-східному макросхилі Українських Карпат. Львів: Поллі, 2001. 162 с.
8. Грабар А. Птицы подкарпатской Руси (*Avifauna Carpatorossica*) (в обработке А. Е. Лугового) // Беркут. 1997. Т. 6. Вып. 1—2. С. 91—102.
9. Горбань І. М., Давидович Л. І, Харамбура Я. Й. Сучасні риси гніздової орнітофауни Чорногірського хребта Українських Карпат // Вісник Львів. університету. Сер. біол. Вып. 17: Біоценози карпатського високогір'я: оптимізація і охорона. Львів, 1987. С. 72—75.
10. Дементьев Г. П. Беркут *Aquila chrysaetos* L. // Птицы Советского Союза. Т. 1. Отряд хищные птицы. М.: Советская наука, 1951. С. 267—275.
11. Жежерин В. П. Беркут *Aquila chrysaetos* L. // Редкие и исчезающие растения и животные Украины. К.: Наук. думка, 1988. С. 173—174.
12. Зубаровський В. М. Фауна України. Т. 5. Вып. 2. Хижі птахи. К.: Наук. думка, 1977. С. 86—93.
13. Каталог орнітофауни західних областей України. Орнітологічні спостереження за 1989—1990 роки / Ред. І. М. Горбань і М. В. Химин. Луцьк, 1991. С. 26.
14. Кістяковський О. Б. Птахи Закарпатської області // Тр. ін-ту зоології АН УРСР. Т. 4. К., 1950. С. 3—77.
15. Клестов М. Л. Беркут *Aquila chrysaetos* L. // Червона Книга України. Тваринний світ. К.: Українська енциклопедія ім. М. Бажана, 1994. С. 332—333.
16. Клитин А. Н. Птицы Советской Буковины: Дисс. ... канд. биол. наук. Харьков, 1964. 513 с. (Рукопись).
17. Луговой А. Е., Саик Д. С., Сухарюк Д. Д. и др. Карпатский заповедник // Заповедники СССР: Заповедники Украины и Молдавии. М.: Мысль, 1987. С. 52—73.
18. Луговой А. Е., Потили Л. А. Матеріали к инвентаризации орнітофауны регионального ландшафтного парка „Стужица“ // Заповідна справа в Україні. 1998. Вып. 2. Т. 4. С. 24—32.
19. Луговой А. Е. Предпосылки лимитирующие восстановление поголовья тетеревов в Карпатах // Беркут. 1999. Вып. 2. Т. 8. С. 231—232.

20. *Марисова І. В., Талмош В. С.* Птахи України. Польовий визначник. К.: Вища шк. 1984. 59 с.
21. *Микитюк О.* ІВА території України: території важливі для збереження видового різноманіття та кількісного багатства птахів. К.: СофтАРТ, 1999. 324 с.
22. *Портенко Л. А.* Очерк фауны птиц Западного Закарпатья // Сб. памяти акад. П. П. Сушкина. М.-Л.: АН СССР, 1950. С. 301—359.
23. *Правила рубок* главного пользования и лесовосстановительных рубок в горных лесах Карпат Украинской ССР. Киев, 1983. 18 с.
24. *Скільський І. В.* Нові знахідки „червонокнижних” видів птахів у межах Буковинських Карпат // Беркут. 2001. Вип. 1. Т. 10. С. 115—116.
25. *Стойко С. М.* Ліси Українських Карпат // Ліси України: сучасний стан, збереження, збалансоване використання. К., 1997. С. 24—27.
26. *Страутман І. Ф.* Птицы Советских Карпат. К.: Изд-во АН УССР, 1954. 332 с.
27. *Страутман І. Ф.* Птицы западных областей Украинской ССР. Львов: Изд-во Львов. ун-та, 1963. Т. 1. 200 с.; Т. 2. 182 с.
28. *Татаринов К. А.* Фауна хребетних заходу України. Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1973. С. 47—130.
29. *Флинт В. Е., Потапов Р. Л.* Орел-беркут // Красная книга СССР: Редкие и находящиеся под угрозой исчезновения виды животных и растений. М.: Лесн. пром-сть, 1984. С. 125—126.
30. *Чернявський М. В.* Ліси України та збереження їхнього біологічного різноманіття. Охорона пралісів України // Конвенція про біологічне різноманіття: громадська обізнаність і участь. К., 1997. С. 75—89.
31. *Baszta A-T., Pogranicznyj V., Gorban I.* Rzadkie i zagrożone gatunki ptaków Bieszczadów Wschodnich // Roczniki Bieszczadzkie. 1994. Т. 3. S. 89—97.
32. *Bezzel E.* Kompendium der Vogel Mitteleuropas. Nonpasseriformes. AULA-Verlag Wiesbaden, 1985. S. 275—278.
33. *Cwikowski C., Molodyński G.* Breeding of the Golden Eagle in the Polish part of the Sanocko-Turczanskie mountains // Беркут. 1995. Т. 4. Вип. 1—2. С. 31—33.
34. *Danko S., Divis T., Dvorska J., Dvorsky M., Chavko J., Karaska D., Kloubec B., Kurka B., Matusik H., Peske L., Schropfer L., Vacik R.* The state of knowledge of breeding numbers of birds of prey (*Falconiformes*) and owls (*Strigiformes*) in the Czech and Slovak Republic as of 1990 and their population trends in 1970—1990 // Buteo. 1994. Vol. 6. P. 1—89.
35. *Dvorak M., Ranner A., Berg H. M.* Atlas der Brutvogel Osterreichs. Ergebnisse der Brutvogelkartierung 1981—1985 der Osterreichischen Gesellschaft fur Vogelkunde. 1993. 522 s.
36. *Dzieduszycki W.* Przewodnik po Museum im Dzieduszyckich we Lwowie. Lwów, 1895. 94 s.
37. *Gorban I.* Current data on Status of Eagles in the West Ukraine. USSR // World Working Group on birds of prey of the International Council for bird Preservation. Berlin, 1985. P. 28—29.
38. *Gorban I. M., Bokotej A. A.* Mapping the distribution of birds breeding and wintering birds in the Western Ukraine // Proceedings of the XI International Conference on Bird Census and Atlas Work. Prague, 1990. P. 167—168.
39. *Hagemajjer W. J. M., Blair M. J.* The EBCC Atlas of European Breeding Birds: Their Distribution and Abundance. London: Poyser, 1997. 903 p.

40. Haller H. Der Steinadler in Graubunden. Langfristige Untersuchungen zur Populationsökologie von *Aquila chrysaetos* im Zentrum der Alpen // Der Ornithologische Beobachter. 1996. Beiheft 9. 167 s.
41. Hudec K., Cerny W. Fauna ČSSR. Díl II. Ptaci. Praha: Akademia, 1977. S. 118—127.
42. Kornan J. Monitoring and protection of the Golden Eagle *Aquila chrysaetos* breeding population in the Slovak Republic in 1993 // Buteo. 1995. Vol. 7. P. 159—162.
43. Rebane M., Waliczky Z., Turner R. Boreal and temperate forests. Habitats for birds in Europe. A Conservation Strategy for the Wider Environment. Birdlife International, 1997. P. 203—238.
44. Schmid H., Luder R., Naef-Daenzer B., Graf R., Zbinden N. Schweizer Brutvogelatlas. Verbreiter brutvogel in der Schweiz und im Fürstentum Liechtenstein 1993—1996 — Schweizerische vogelwarte Sempach, 1998. 574 p.
45. Stastny K., Randik A., Hudec K. Atlas hnízdního rozšíření ptakův ČSSR. Praha: ČSAV, 1987. 484 p.
46. Stoj M., Cwikowski C., Waclawek K. Występowanie orła przedniego *Aquila chrysaetos* w Karpatach w latach 1993—1996 // Notatki ornitologiczne. 1997. T. 38, zeszyt 4. S. 255—272.
47. Tucker G. M., Heath M. F. Birds in Europe: their conservation Status. Cambridge, U. K.: Bird Life Conservation Series. 1994. No. 3. 600 p.
48. Walasz K., Mielczarek P. Atlas ptaków lęgowych Małopolski 1985—1991. Wrocław, 1992. P. 148—149.

SUMMARY

Igor GORBAN, Taras LYSACHUK

MODERN STATUS OF GOLDEN EAGLE (*Aquila chrysaetos* L.) POPULATION IN THE UKRAINIAN CARPATHIANS

Given information generalizes already existing material and outline results of new studies made by the authors. Problems of quantity, distribution, trophic relations and possible reasons for low number of breeding population in Eastern Carpathians were discussed.